

A Geogebra szerkesztőprogram alkalmazása nehéz geometriai problémák megoldása és szerkesztése során (Rátz László Vándorgyűlés, 2018, Győr)

I. Általános megjegyzések

- a) Az előadásban szóba került a geometria oktatásának egyik alapvető problémája, az, hogy a matematika oktatásában ma ez a terület érzékelhetően háttérbe szorult. Ez részben tananyagcsökkentésben, tankönyvekkel, feladatgyűjteményekkel kapcsolatos problémákban, és nem utolsósorban a diákok hozott tudásának és érdeklődésének hiányában nyilvánulhat meg.

- b) Az előadó véleménye szerint a geometriát érdekessé és szemléletessé kell tenni, ehhez pedig minden olyan eszközt helyes és célszerű felhasználni, amellyel ez a cél elérhető. Természetesen a szemléltető eszközök használata nem helyettesíti a logikus gondolkodást, a szigorú bizonyítást, a feltételek vizsgálatát, általában a geometriai ismereteket.

- c) A szemléletesség a táblai körző és vonalzó, illetve kréta használatán túl jelentősen növelhető azzal, ha a Geogebra szerkesztőprogram alapján készített rajzokat tanulmányozunk tanórán vagy szakkörön. A szerkesztőprogram ingyenesen és szabadon letölthető a <https://www.geogebra.org/download> internetes oldalról, ahol mindig több program aktuálisan legfrissebb változata található. Ezek közül legjobban használhatónak a Geogebra Classic 5 mondható. Az előadáshoz készített ppt-bemutató 25. diáján vetítési üzemmódban több internetes oldal is megnyitható. Ezek jelentős része angol nyelvű, de vannak magyar nyelvű Geogebra-anyagok is, például dr. Szilassi Lajos tanár úr nagyszerű munkái. Praktikus regisztrálni a Geogebra letöltő oldalon, mert ezzel bármely, az oldalra feltett ábra, animáció, szemléltető, és az oktatásban kiválóan használható anyag elérhető és letölthető.

Megjegyzendő, hogy ugyanez az oldal androidos okostelefonra telepíthető Geogebra programokat is felkínál (például Graphing Calculator, Geometry, 3D Graphing), ezeket a Google Play szolgáltatással tölthetjük a telefonra. Nem mellesleg ugyanezen szolgáltatással olyan nagyszerű, a tanulók szemléletét formáló és logikus gondolkodását fejlesztő geometriai játékok telepíthetők a telefonra, mint a Pithagorea, Pithagorea 60, és az Euclidea.

- d) A Geogebra-val készített munkák lehetnek munkalapok, munkalapok képeinek exportálásával készült és kinyomtatott rajzok, diasorozatok, amelyeken egy diába egy feladat, tétel bizonyításának összes lépése exportált és pontosan egymásra illesztett rajzok egymásutánjával mutatható meg. Utóbbi olyan módszertani lehetőséget is rejt magában, hogy a diát bemutató és a hozzá fűzött magyarázat mértékét a csoport képességeihez igazítva házi, vagy szorgalmi feladatnak is adható a teljes bizonyítás leírása. Ha egy feladat bizonyításáról a megoldási lépések sorrendjében képeket akarunk exportálni és azt diába akarjuk illeszteni, akkor először készítsük el egy munkalapon a teljes rajzot. Ezután az „Alakzat mutatása” funkció (jobb egér gomb) kikapcsolásával tegyünk „láthatatlanná” majdnem minden alakzatot, ezután pedig a megoldás lépéseinek sorrendjében fokozatosan tegyük láthatóvá a bizonyítás szempontjából fontos alakzatokat. Az így előálló egy-egy rajzot a megoldás aktuális fázisának megfelelően exportáljuk *png* formátumban, „nem átlátszó” módon, majd mentjük. Eközben a munkalap rajza már ne módosuljon. A képeket egy diába pontosan egymásra illesztve a feladat bizonyításának lépései szépen és látványosan megjelennek. Ha szép és áttekinthető rajzokat szeretnénk, akkor az egyes alakzatok betűjelét a „Szöveg” funkció segítségével „Latex” formátumban célszerű megjeleníteni. Mind az alakzatok, mind a beszúrt szöveges tartalmak méretét, színét, vastagságát a program segítségével szabályozhatjuk.
- e) Egy feladathoz készített Geogebra-munkalap nem csak pontosabb, mint a körzővel, vonalzóval, ceruzával létrehozott rajz, hanem a legtöbb esetben új összefüggések felismerésére is ösztönözhet diákat és tanárt egyaránt.
- f) Az eddigiek alkalmazása a diákok számára látványos, de egyes csoportoknál passzív befogadást is jelenthet (hozzátéve persze, hogy aktív és érdeklődő tanulók, csoportok a rajzok, munkalapok, diák alapján kérdéseket fognak fölteni, más csoportokat pedig ilyen kérdések feltevésére a tanárnak kell ösztönözni). Ezért az előadó azt javasolja, hogy a Geogebra használatát tanítsuk meg a diákoknak, segítsünk nekik, hogy a program használhatóságát, érvényességi körét megértsék és aktívan alkalmazni tudják.

II. Feladatok és az előadáshoz szerkesztett ppt bemutatóval kapcsolatos megjegyzések

1. Az ABC háromszög BC és CA oldalán rendre úgy helyezkednek el a D és E pontok, hogy $DAE\alpha = 10^\circ$, $DAB\alpha = 70^\circ$, $DBE\alpha = 20^\circ$, végül $ABE\alpha = 60^\circ$.
Határozzuk meg az $ADE\alpha$ -et. (Google+Mathematics)

Megjegyzések:

- a) Az Arany Dániel Matematikaverseny 1995-1996-os versenyének egy feladatával rokon, abban a feladatban $DAE\alpha = 30^\circ$, $DAB\alpha = 50^\circ$, $DBE\alpha = 40^\circ$, és $ABE\alpha = 40^\circ$.
- b) A feladathoz kapcsolódó 6. dián szerepel egy Geogebra-munkalap. Ezt diavetítés üzemmódban megnyitva és a kérdéses szöveget kijelölve a Geogebra „közelítő” választ ad a feladat kérdésére. Ez nyilván nem helyettesíti a bizonyítást. Ugyanitt megrajzolhatjuk az eredetivel egybevágó ABC háromszöget és a $DAE\alpha = 20^\circ$, $DAB\alpha = 60^\circ$, $DBE\alpha = 30^\circ$, $ABE\alpha = 50^\circ$ szögek felvétele után ezúttal is kitzűzhetjük feladatként az $ADE\alpha$ meghatározását.
2. Az ABC háromszögben $CAB\alpha = 40^\circ$ és $CBA\alpha = 80^\circ$, a háromszög körülírt körének középpontja az O pont. A $CBA\alpha$ szögfelezője a D pontban metszi az AC oldalt. Bizonyítsuk be, hogy a DOB háromszög körülírt körének középpontja az ABC háromszög C pontból induló magasságvonalára illeszkedik. (NMMV-2017-Somorja)
3. Az ABC háromszög két szöge $BAC\alpha = 15^\circ$ és $ABC\alpha = 30^\circ$. A C pontban az AC oldalra bocsátott merőleges az AB szakaszt a D pontban, az AB szakasz felezőmerőlegese a CD egyenest az E pontban metszi. Hosszabbítsuk meg az AB szakaszt a B ponton túl a BC szakasz hosszával, az így kapott pont legyen G . Bizonyítsuk be, hogy $B; G; E; C$ a pontok egy $AB \cdot \sqrt{2}$ átmérőjű körön vannak. (KÖMAL. B.-4810.)

Megjegyzések:

- a) A 9. dián a feladathoz készített munkalap van. Ezt diavetítés módban megnyithatjuk és a csúszka animálásának bekapcsolásával szemléltethetjük a megoldás alapötletét, vagyis az ABC háromszög B pont körüli negatív irányú 60° -os elforgatását. Ezután a megoldást a diára pontosan egymásra illesztett képek korrekt elemzésével (vetítési üzemmódban) tehetjük teljessé.

4. Az $ABCD$ négyzet AB és BC oldalán rendre fölvevük az E és F belső pontokat úgy, hogy
- $$BE = BF$$
- teljesüljön. Az AE és BE szakaszokra a négyzet belsejébe megszerkesztjük az AEG és BEH szabályos háromszögeket, majd a BF és CF szakaszokra is megszerkesztjük a BFK és CFL szabályos háromszögeket, de most úgy, hogy a szabályos háromszögek K és L csúcsai a négyzet külső pontjai legyenek. Mutassuk meg, hogy a GH és LK egyenesek merőlegesek egymásra.

Megjegyzések:

- a 10. dia vetítésekor (a 4. példa bevezetéseként) egy régi feladat szemléltetése látható, amely egyes szögek megállapítása után könnyen megoldható. A diába illesztett Geogebra-munkalap az előzőhöz hasonlóan a csúszka animálásával a megoldás elforgatási ötletét szemlélteti.*
- A 11. dia több szempontból is jól használható tanítási órán: utal arra, hogy a 10. dia feladata hogyan hatott egy másik feladat megszületésére, továbbá itt is felhasználjuk az elforgatás ötletét, amelyet a dián levő munkalap megnyitásával tanulmányozhatunk.*
- A munkalap csúszkájának animálásakor a BG és BH szakaszok fordulnak el 90° -kal a B pont körül negatív irányba és az animáció kijelöli G, H pontok nyomvonalát.*
- Házi, illetve szorgalmi feladatnak adható: keressünk összefüggéseket a feladat azon módosítása során készült rajzon, amelyben az AB és BC szakaszokra 3-3 szabályos háromszöget illesztünk.*

5. Az $ABCD$ húrnégyszögben megrajzoljuk az ADB és ACB szögfelezőit, ezek a szögfelezők az AB oldalt rendre az E és F pontokban metszik. Hasonlóképpen a CBD és CAD szögfelezői a CD oldalt rendre a G és H pontokban metszik. Bizonyítsuk be, hogy az $E; F; G; H$ pontok egy körön vannak. (KÖMAL. B.-4765.)

Megjegyzések:

- A 12. dián vetítési módban annak az esetnek a tárgyalása mutatható be, amikor a húrnégyszög AB és CD egyenesei nem párhuzamosak, a párhuzamos eset lényegében triviális.*
 - A beillesztett munkalapon az például az $E; F; G$ pontok köré írt kört megrajzolva a „kapcsolat két alakzat között” funkció segítségével ellenőrizhetjük (kifejezetten szemléltető jelleggel és nem a bizonyítás szándékával), hogy ezen a körön rajta van a H pont is. Ugyanitt szemléltethetjük azt is, hogy az $A; B; C; D$ pontok bármelyikének elmozdításával az $E; F; G; H$ pontok mindig húrnégyszöget alkotnak.*
6. Az $ABCD$ húrnégyszögben az AC és BD átlók metszéspontja M . Megrajzoltuk a CAD és ACB szögfelezőit, ezek a szögfelezők az $ABCD$ húrnégyszög körülírt körét rendre az E és F pontokban metszik. Bizonyítsuk be, hogy az EF egyenes merőleges az AMD felezőjére.

(KÖMAL. B.-4818.)

Megjegyzések:

- A példa az előző feladat kiinduló ötletének (húrnégyszögben bizonyos szögek felezőinek berajzolása) nyomán született.*

7. Az $ABCD$ húrnégyszög szemben levő oldalai nem párhuzamosak, az AC és BD átlóinak metszéspontja M , a BC oldal felezőpontja E , a DA oldal felezőpontja F . Az EM és DA , illetve FM és BC egyenesek metszéspontjai rendre G és H . Bizonyítsuk be, hogy az $E; F; G; H$ pontok egy körre illeszkednek. (2015 januári KÖMAL-javaslat)

Megjegyzések:

- a) a 14. dián egy, az erdélyi Matlap-ból származó feladat szemléltetése található, amelynek az a lényege, hogy ha egy trapéz két szárát azonos arányban osztjuk föl 2-2 ponttal, akkor a pontok összekötésével kapott alakzat is trapéz. Az eredeti feladat csak annak bizonyítása volt, hogy

$$\frac{CG}{GB} = \left(\frac{c}{a}\right)^2.$$

A bizonyításhoz felhasználtuk a Menelaosz-tételt.

- b) A 7. feladat az előző erdélyi versenyfeladat ötletéből született, bizonyítása kissé hosszadalmas (ezért a 15. dia csak a feladat állítását szemlélteti), többször felhasználja a Menelaosz-tételt.

8. Az ABC hegyesszögű háromszög BC oldala, mint átmérő fölé rajzolt k_1 kör az AC oldalt az E pontban, az AB oldalt az F pontban metszi. Legyen az AEF háromszög körülírt köre k_2 . Az E ponton át rajzolt tetszőleges egyenes a k_2 és k_1 köröket rendre a P és Q pontokban metszi. Mutassuk meg, hogy a PQ szakasz felezőpontja az ABC háromszög Feuerbach-körére illeszkedik.

(Art of Problem Solving)

Megjegyzések:

- a) A 16. dia a forrás megnevezésén túl a feladathoz készített teljes rajzot tartalmazza úgy, hogy a rajz megjelenése után a következő kattintáskor a rajz eltűnik és megjelenik két Geogebra munkalap (ez megjelenés-eltűnés technikailag az animációk menüpontban állítható be).
- b) Az első munkalap megnyitásakor a P pont animálásával (jobb egér gomb) szemléltethetjük a P pont lehetséges helyzeteit. Az animálás leállítása után az algebra ablak felhasználásával tegyük láthatóvá a g egyenest, a Q pontot, a h szakaszt és az M pontot (ebben a sorrendben célszerű). Ezután az M pontra „aktivizáljuk” a nyomvonal funkciót (jobb egér gomb) és a P pontot újra animáljuk. Ezzel szemléletesen bemutatathatjuk, hogy az M pont nyomvonala a P pont mozgása során egy kör, amely áthalad az oldalfelező pontokon, a magasságok talppontjain (és a magasságpontot a csúcsokkal összekötő szakaszok felezőpontjain, utóbbiak a munkalapon nincsenek megjelölve), ez a kör pedig a Feuerbach kör.
- c) A dián szereplő másik munkalapot megnyitva végig követhetjük a megoldás menetét, különös tekintettel a PFQ és HFB hasonló háromszögekre, amelyekben FM és FN a megfelelő oldalakhoz tartozó súlyvonalak (az N pont a H magasságpontot a B csúccsal összekötő szakasz felezőpontja, ezen Feuerbach-kör biztosan átmegy).

9. Az ABC hegyesszögű háromszög magasságvonalainak talppontjai a BC, CA, AB oldalakon rendre D, E, F , az ABC háromszög magasságpontja M . Jelölje az AB , mint átmérő fölé rajzolt kört k_1 , a DEM háromszög körülírt körét k_2 . Vegyük föl a k_2 körnek a D pontot nem tartalmazó EM ívén az E, M pontoktól különböző P pontot. A DP egyenes a k_1 kört másodszor a Q pontban metszi és legyen a PQ szakasz felezőpontja R .

Mutassuk meg, hogy az AQ, MP, FR egyenesek egy pontban metszik egymást.

Megjegyzések:

- a) *A feladat ötlete az előző dián szereplő második munkalap rajza alapján született.*

10. Legyenek az ABC hegyesszögű, nem egyenlő szárú háromszög BC, CA és AB oldalainak felezőpontjai rendre D, E és F , a háromszög körülírt körének középpontja O , magasságpontja M . Az ABC háromszög körülírt köréhez az A pontban húzott érintő és EF metszéspontja P , a körülírt körhöz a B pontban húzott érintő és FD metszéspontja Q . Mutassuk meg, hogy a PQ egyenes merőleges az OM egyenesre.

Megjegyzések:

- a) *A feladat azon észrevétel nyomán jött létre, hogy az ABC háromszög egy csúcsában a körülírt körhöz, a csúcshoz tartozó magasság talppontjában a Feuerbach-körhöz húzott érintők a kérdéses magasság egyenesével azonos nagyságú szöveget zárnak be.*
- b) *A 18. dián vetítés üzemmódban a bizonyítás lépéseit tanulmányozhatjuk, közben felhasználjuk a pont körre vonatkozó hatványának fogalmát, valamint azt, hogy két (nem koncentrikus) kör hatványvonala a centrálisukra merőleges.*

11. A hegyesszögű ABC háromszög B és C csúcsából induló magasságvonal talppontja az AC , illetve AB oldalon rendre D és E , a BC oldal felezőpontja F . Az AF és DE szakaszok metszéspontja M , az M pontnak a BC szakaszra eső merőleges vetülete N . Bizonyítsuk be, hogy az AN szakasz felezi a DE szakaszt.

Megjegyzések:

- a) *A 19. dia vetítésekor a megoldás lépései jól nyomon követhetők. Felhasználjuk, hogy az ABC hegyesszögű háromszög talpponti háromszögének DE oldala az $AC; AB$ oldalakkal rendre $\beta; \gamma$ szögeket zár be, és ezért az ADE , illetve ABC háromszögek hasonlóak, továbbá azt, hogy a hasonló háromszögekben a megfelelő oldalakhoz tartozó súlyvonalak az oldalakkal azonos nagyságú szögeket zárnak be (ezt a 8. feladatban is felhasználtuk).*
- b) *A bizonyítás során a DE szakasz felezőpontját G -vel jelöltük, és lényegében azt bizonyítottuk, hogy $\angle AGN = 180^\circ$.*

12. A hegyesszögű ABC háromszög B és C csúcaiból induló magasságainak talppontja az AC , illetve AB oldalon rendre D és E , a BC oldal felezőpontja F . Az AF és DE szakaszok metszéspontját jelölje M , az M pontnak a BC szakaszra eső merőleges vetületét N , az N pont merőleges vetülete az AC és AB oldalakon rendre P és Q .
Bizonyítsuk be, hogy az APQ háromszög magasságpontja M . (vietnami versenyfeladat)

Megjegyzések:

- a) A 12. feladathoz tartozó 20. dián látható munkalapot megnyitva a rajz segítségével és a párhuzamos szelők tételének, valamint a tétel megfordításának többszöri alkalmazásával bizonyítjuk, hogy $QM \parallel BD$, valamint $PM \parallel CE$, ebből már következik, hogy M az APQ háromszög magasságpontja (ez lehet egy érdeklődő osztályban, csoportban kijelölt szorgalmi feladat is). A megoldás közben használjuk az előző feladat egyik eredményét, vagyis azt, hogy a DE szakasz felezőpontját G -vel jelölve az ADE , illetve ABC hasonló háromszögekben az AG , valamint AF szakaszok megfelelő oldalakhoz tartozó súlyvonalak és ezért például $\angle GAE = \angle FAC$.
- b) Az eredeti vietnami versenyfeladat annak bizonyítása volt, hogy MN felezi a PQ szakaszt, ez is könnyen belátható, ha a 12. feladattal készen vagyunk, hiszen ennek eredménye például az, hogy $PMQN$ négyszög paralelogramma.

13. Az ABC hegyesszögű háromszög körülírt körének középpontja O , magasságpontja M .

Tükrözzük az A pontot a BC oldal felezőmerőlegesére, a B pontot a CA oldal felezőmerőlegesére, végül a C pontot az AB oldal felezőmerőlegesére, a tükröképpontok rendre A_1, B_1, C_1 . Legyen az $A_1B_1C_1$ háromszög beírt körének középpontja K . Bizonyítsuk be, hogy az O pont felezi az MK szakaszt. (KÖMAL-B. 4708.)

Megjegyzések:

- a) A 21. dia vetítésekor a megoldás egyes lépései logikus sorrendben pontosan egymás után jelennek meg. Bizonyítjuk, hogy az A_1 pontnak a körülírt kör középpontjára vonatkozó tükröképe és a magasságpontnak a BC oldalra vonatkozó tükröképe azonos (ez a pont a körülírt körön van). Felhasználjuk még, hogy az ABC háromszög talpponti háromszöge beírt körének középpontja az ABC háromszög M magasságpontja.
14. Az ABC hegyesszögű háromszög körülírt körének középpontja O , magasságpontja M .

Tükrözzük az A pontot a BC oldal felezőmerőlegesére, a B pontot a CA oldal felezőmerőlegesére, végül a C pontot az AB oldal felezőmerőlegesére, a tükröképpontok rendre A_1, B_1, C_1 . Mutassuk meg, hogy az ABC háromszögnek az A_1 ponthoz tartozó Simson-Wallace-egyenes merőleges a B_1C_1 egyenesre.

Megjegyzések:

- a) Az előző feladatbeli A_1, B_1, C_1 pontokról van szó, de itt más összefüggésre mutathatunk rá. A 22. dián először azt látjuk be, hogy az AA^* egyenes párhuzamos az ABC háromszögnek az A_1 ponthoz tartozó Simson-Wallace-egyenesével (ez a Simson-Wallace-egyenes általános tulajdonsága). Ezután elegendő belátni, hogy az AA^* egyenes áthalad a körülírt kör középpontján, továbbá azt, hogy például az AB_1C_1 háromszög egyenlő szárú.

15. Az AB átfogójú derékszögű háromszög BC befogóján úgy vesszük föl a C pontból kiindulva a $D; E$ pontokat ebben a sorrendben, hogy $\angle DAC = \angle EAD = \angle BAE$.
A C csúcsból az AD szakaszra, a D pontból az AB átfogóra bocsátott merőleges talppontjai rendre $F; K$. A CK egyenes az AE szakaszt a H pontban, a H ponton keresztül az AD -vel párhuzamosan húzott egyenes a BC szakaszt az M pontban metszi. Igazoljuk, hogy a CHM háromszög körülírt körének középpontja az F pont.

Megjegyzések:

- a) A feladat a Google+ internetes fórum Mathematics nevű közösségi oldal egy feladatához készített rajz alapján jött létre. Az eredeti feladatban csak annyit kellett bizonyítani (lásd a diába illesztett munkalapot, vagy a dia rajzait vetítés módban), hogy $2CF = DK$.
- b) A munkalap megnyitásakor további szép összefüggéseket találhatunk: a CH és AF egyenesek metszéspontját R -rel, a CN és AE egyenesek metszéspontját S -sel jelölve beláthatjuk, hogy $RS \parallel BC$, valamint, hogy $SM \perp BC$. Ezeket (és a munkalapon találtak alapján megfogalmazható más állításokat) szemléltető módon ellenőrizhetjük a Geogebra „kapcsolat két alakzat között” funkciójával, ez azonban a bizonyítás kötelezettsége alól nem mentesít.

16. Adottak a $k_1; k_2$ körök, amelyek egymást a B pontban kívülről érintik. A B ponton keresztül két szelőt húzunk, amelyek a $k_1; k_2$ köröket rendre az $A; C$ és $E; D$ pontokban metszik. A körök egyik közös külső érintőjének a $k_1; k_2$ körökkel való érintési pontjai rendre F és G .
Mutassuk meg, hogy az ABC háromszögnek az F ponthoz, és az EBD háromszögnek a G ponthoz tartozó Simson-Wallace-egyenesei merőlegesek egymásra.

Megjegyzések:

- a) A 24. diába illesztett munkalapot nyissuk meg vetítés üzemmódban. Az algebra ablak segítségével tegyük láthatóvá az l egyenest, az $F; G$ pontokat, az $f_1; h_1; k_1; j_1$ szakaszokat, az $L; M_1; N_1; O$ pontokat és az $\alpha; \beta; \gamma; \delta$ derékszögeket. A megoldás ezután a területi és középponti szögek összefüggései alapján könnyen bizonyítható.
- b) A munkalapon az AC és ED egyenesek párhuzamosak, ez éppen a Geometriai Feladatgyűjtemény I. kötete 1034. feladatának állítása.

Eger, 2018. 05.15.

Bíró Bálint matematikatanár, +36-30-414-5985

balint.biro55@gmail.com